

**Mevlânâ ve İslâm, Dr. Sâfi ARPAGUŞ,
Vefa Yay. İstanbul 2007, 698 sayfa**

Ahmet ÖGKE*

*"Her peygamberin, her velinin bir mesleği vardır.
Fakat değil mi ki hepsi halkı Hak'e ulaştırıyor, birdir."***

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim elemanlarından Sâfi ARPAGUŞ'un *Mevlânâ ve İslâm (Algı ve Anlatım)* adlı eseri, yazarın, 2001 yılında tamamlamış olduğu "*Mevlânâ'nın Dini Anlatım Metodu*" adlı Doktora tezinin yeniden gözden geçirilerek kitaplaştırılmış hâlidir. Temeli 1994 yılında atılan ARPAGUŞ'un bu çalışmasının konusunu, Doktora'dan müşterek hocamız merhûm Yrd. Doç. Dr. Selçuk ERAYDIN belirlemiş; onun dâr-ı bakāya irtihâlinden sonra Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ çalışmaya bir süre danışmanlık etmiş; onun parlamenterliğe geçişinden sonra da Prof. Dr. Mustafa TAHRALI'nın danışmanlığında nihâyete erdirilmiştir.

Hazırlanış aşamalarından önemli bir kısmına bizzat tanıklık ettiğim bu çalışmanın, gerçekten büyük bir emeğin mahsûlü olduğunu söylemeyi, hakkın teslimi adına bir yükümlülük sayıyorum; zira en başta Hz. Mevlânâ koskoca bir umman ve muammâ; ilk önce onu anlayıp çözmek ve onun "*bizâr*" olmayacağı şekilde görüşlerini doğru aktarabilmek, başlı başına bir mes'ele.. Araştırmada Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr* dışındaki bütün eserlerinin tamâmıyla kullanıldığı; *Divân*'ın ise imkânlar ve zamanın elverdiği ölçüde kısmen değerlendirmeye çalışıldığı göz önünde bulundurulursa; ne denli muazzam bir külliyattan söz ettiğimiz, yâni araştırmacının ne kadar büyük bir deryâ ile karşı karşıya olduğu daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın eserlerinin büyük bir kısmının manzûm olması, şiirin anlaşılabilir nesre dönüştürülmesi ve yorumlanmasının güçlüğü, çalışmanın her safhasında kendini göstermiştir. Üstüne bir de bu manzum külliyâta yapılan şerhlerin belirli bir sistem ve düzeninin olmaması ile özellikle Mevlevî kültürünün Farsça gibi farklı bir dile âşinâlığı gerektirmesi eklenince, zaman ve değerlendirme açısından çalışmayı zorlayan unsurlar kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır; ancak bu çalışmayı başarma ve ortaya koyma arzusuna yakînen şâhid olduğum Sâfi ARPAGUŞ, karşılaştığı bu dil sorununu ve sistematik problemleri asgarîye indirerek büyük bir çalışma ve gayretle üstesinden gelmeyi

* Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Ü. İlahiyat Fak. Tasavvuf ABD. Öğretim Üyesi. ahmetogke@hotmail.com

** Mevlânâ, *Mesnevî*, (çev.: Veled İzbudak-Abdülbâki Gölpinarlı), II. baskı, İst., 1990, I/248.

başarmıştır. Kitabı eline alan okuyucu, bu durumu rahatlıkla görecektir. Çalışmanın özellikle en son savunma aşamasında karşılaşılan bâzı akil almaz zorluklar ise, bu satırlara yazılacak cinsten değildir. İsterseniz, o da takdîr-i ilâhînin bir cilvesi olarak, konuyu bilen ve yaşayanların zihin ve gönül dünyâlarında kalsın...

Kitabı okuyunca anlıyoruz ki, İslâm'ın cihanşümûl dinamizmini en iyi şekilde anlayıp yorumlayan ve insanlığa anlatanlardan biri olan Hz. Mevlânâ, bütün insanlığın her dönemde çeşitli görünümlemlerle yaşadığı dinî ve ictimâî buhranların çözümünü ve aşılmasında, ortaya konulması gereken en uygun seçeneklerden biridir. Öyleyse insanlık, nasıl bir anlatım, sunuş ve dâvete muhâtap olmalıdır ki, yaratıcısının onun mutluluğu için göndermiş olduğu son ilâhî dini doğru bir şekilde anlasın, algılasın ve kurtuluşunu elde edebilsin? İşte bu kitabın yazılış amacı da bu sorunun cevaplarını aramaktan ibârettir.

Bu amaçtan hareketle, temel felsefe olarak "*Mevlânâ İslâm'ı nasıl algılamıştır?*" ve "*onu halka nasıl anlatmıştır?*" iki temel sorunun cevaplarını ortaya koymak üzere kaleme alınan eser, bir Giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır.

Girişte, Mevlânâ'nın yaşadığı XIII. yüzyılda Anadolu'nun siyâsî, ictimâî, îtikâdî-amelî ve tasavvufî durumuna değinilerek Anadolu dışında bulunan tasavvufî akımlara da kısaca işâret edilmiştir. Ayrıca burada, Mevlânâ'nın hayâtı, eserleri ve çalışmada takip edilen metod hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Bu bölümde daha çok, söz konusu çalışmaya zemin oluşturacak bilgilere ulaşmanın hedeflendiği görülmektedir. Mevlânâ'yı yetiştiren sosyo-kültürel birikim, dinî ve tasavvufî çevre, onun bu şartlarda ortaya koyduğu düşünce ve eserleri hakkında elde edilen bilgiler, çalışmaya yön vermiş ve şekillenmesinde temel hareket noktası oluşturmuştur.

"*Mevlânâ'nın Dini Anlatım Kaynak ve Metodları*" başlığını taşıyan *birinci bölümde*, Mevlânâ'nın dini anlatımda kullandığı dinî ilimler ve tasavvufî gelenekten aldığı metod ve vâsitalarla, husûsî olarak kendisinin ortaya koyduğu, yeni ve kendine has yöntem ve araçlar incelenmiştir. Bu bağlamda; Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an ilimleri, Hadis (Sünnet), vaaz ve nasihat, mûsikî ve semâ', şiir, hikâye, menkıbe ve kıssa, mektuplar, eğitim ve öğretim faaliyetleri konu edilmiştir. Bu bölümde ele alınan Mevlânâ'nın dini anlatımda kullanmış olduğu metod ve vâsitalara bakıldığında, başta onun referanslarının dinî ve tasavvufî olduğunu söylemek mümkündür. Her iki alanda da zirvede bir *âlim* ve *mutasavvıf* olarak karşımıza çıkan Mevlânâ, her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle son derece vâkıftır. Her iki dinî kaynağı da büyük bir yetkinlik ve mahâretle kullanabilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e getirmiş olduğu yorum, tefsir ve îzahlar, *işârî tefsir ekolü* içerisinde mütâlaa edilebilir. Kur'ân ilimlerindeki bilgi zenginliği ise onun *müderris* yönünü ortaya koymaktadır. Vaaz ve nasihatlerinde aşırı dikkatli, kullandığı ifâde ve muhâtaplar konusunda seçici, müspet, sevdirci ve müjdeleyici bir tavır sezilmek mümkündür. Anlattığı *kıssa* ve *menkıbelerle*, geçmiş toplumların olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak insanların hisse alma; bu sâyede de hatâ ve

kusurlarını kontrol edip düzeltme imkânı sunmaktadır. Anlaşılması güç ve mücerred kavramları, temsîlî anlatımlarla somutlaştırmakta, zor gibi görünen birçok konuyu *tahkiye* metoduyla anlaşılır ve kolayca hatırdâ tutulur hâle getirmektedir.

İnanç esaslarının Mevlânâ tarafından nasıl anlaşılıp, başkalarına da nasıl anlatıldığına tahsis edilen "*Mevlânâ'da İslâm İnanç Esasları*" başlıklı ikinci bölümde, îman esaslarının onun dini anlatımındaki yeri ve önemi ile keyfiyet ve kemiyet olarak nitelikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ele alınan inanç esaslarının; kelâm ilminin *ulûhiyet*, *nübüvvet* ve *sem'ıyyât* şeklindeki klasik tasnifine göre incelendiği görülmektedir. Bu ana başlıklar altında incelenen konular ise şöyledir: İman, (*Ulûhiyet*): Allah inancı, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, görülmesi (rü'yetullâh), vahdet-i vücûd anlayışı, kazâ ve kader inancı, irâde ve ihtiyâr konusu; (*Nübüvvet*): Peygamberler ve peygamberlik müessesesi, vahiy ve ilham, hakikat-i Muhammediyye, peygamberler ve mûcizeleri, nebîlik–velîlik ilişkisi ve mûcize–kerâmet ilişkisi; (*Sem'ıyyât*): Âhiret hayâtı, cennet–cehennem, şefâat, mücerred varlıklar olan melekler, şeytan ve cinler. Bu bölümde okuduklarımızdan anladığımızı göre; Hz. Mevlânâ'nın dini anlatım ve irşâd anlayışında *îman*, *ibâdet* ve *ahlâk*, olmazsa olmaz temel unsurlarıdır. Mevlânâ'ya göre, insanın bu anlayışı idrâk etmesi, yâni îman etmesi, mutluluğunun ve kurtuluşunun yegâne kaynağıdır. Onun bütün çabası, bu idrâki bütün fertlerin ve toplumların; yâni her çeşit, her din, her dil ve her renkten insanın yakalayabilmesidir ki, bu aynı zamanda insanın varlığının değerini anlaması ve varlık içindeki her şeyi yerli yerinde algılayabilmesi sonucunu doğuracaktır.

"*Mevlânâ ve İbâdetler*" adını taşıyan *üçüncü bölümde* de Mevlânâ'nın amelî hayat ve ibâdetlerle ilgili düşünce, metod ve uygulamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu cümleden olmak üzere, genel olarak ibâdet kavramı, ezan, temizlik (abdest–teyemmüm), namaz, oruç, hac, zekât ve sadaka, duâ, nâfile ibâdetler ve zikirler gibi konular bu bölümde işlenmiştir. Kulun Allah'a en fazla yaklaştığı ânı, secdeyi de içine alan, rûhen bir yükseliş (mîrac) ve bahşettiği her türlü nîmet için ilâhî kudret önünde hazır bulunmak olarak nitelendirilen namaz kadar hiçbir şey, Mevlânâ'nın eserlerinde daha fazla yer almaz ve ısrarla üzerinde durulmaz. Namaz insanı her türlü kötülükten koruduğu gibi, oruç da insanı koruyan, ona gelebilecek zararları engelleyen bir kalkandır. Zekât, fert ve toplumu ayakta tutan, malı ve sâhibini arındıran ilâhî bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğüdür. Hac, evden (Kâbe'den) çok, evin sâhibini (Allah'ı) hatırlamaktır. Bütün bu farz ibâdetlerin yanı sıra kulun Allah'a yaklaşmasına vesile olabilecek nâfile ibâdetler, gönülden ve dilden hiçbir zaman çıkarılmaması gereken Allah'ın devamlı anılması olarak zikir ve virdler de Mevlânâ'nın farz ibâdetlerin muhâfazasında önemli gördüğü hususlardandır.

Çalışmanın buraya kadarki ilk üç bölümünde "*Mevlânâ İslâm'ı nasıl algılamıştır?*" konusu daha ağır basarken, bundan sonrasında ise "*Mevlânâ İslâm'ı başka-*

larına nasıl anlatmıştır?” sorusuna cevap arayış çabalarının daha fazla ön plâna çıktığı gözlenmektedir. Nitekim tasavvufî konuların işlendiği ve “*Mevlânâ’da İrşad ve Tasavvufî Ahlâk*” başlığını taşıyan *dördüncü bölümde*, seyr u sülûke âit temel kavram ve unsurlar, nefis eğitimi ve ferdî gelişimin esasları olarak ifâde edilen *makam* ve *haller* ele alınarak Hz. Mevlânâ’nın bu konulardaki uygulama ve anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, Mevlânâ’nın mutasavvıf yönü eşliğinde, gerçek anlamda İslâm tasavvufunun fert ve toplum hayâtına katkılarının neler olabileceği araştırılmıştır. Böylece kendine has unsur ve metodları bulunan tasavvufî anlayışın Mevlânâ tarafından yorumlanması ve insanlara tavsiye edilmesi üzerinde durularak *tasavvufî eğitimin mâhiyeti* (irşâd, tezkiye, tasfiye), *tarafları* (mürşid–mürîd) ile *merhaleleri* [*makamlar* (tevbe, vera’, takvâ, zühd, fakr, sabır, şükür, tevekkül, rızâ) ve *haller* (murâkabe, kurbiyet, muhabbet (sevgi ve aşk), havf ve recâ (korku ve ümit) şevk, ünsiyet, itminân, müşâhede, yakîn)] Hz. Mevlânâ’nın bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümün son başlığında da *tasavvufî ahlâk* konusu, Hz. Mevlânâ’nın örnek kişiliği çerçevesinde ayrıntılarıyla verilmiştir. Yaklaşık 20 sayfalık bu kısımda, Mevlânâ’nın şahsında derli toplu bir tasavvufî ahlâk panoraması sergilenmektedir. Denilebilir ki, bu son kısım, evrensel bir ahlâkçı olan Hz. Mevlânâ’nın ahlâk görüşleri üzerine çalışacaklar için bir *ilk okuma kılavuzu* niteliğindedir.

Mevlânâ ve İslâm kitabı; kuşatıcı, kapsayıcı ve özü ortaya koyucu bir *Sonuç*, zengin bir *Kaynakça* ve ayrıntılı sayılabilecek bir *Dizin* ile son bulmaktadır. Kapağından iç baskısına kadar, güzel bir tasarım ve kaliteli bir baskıyla kitabı okuyucuya sunan Vefa Yayınları’na (Vefa Yay., bir Ensar Neşriyat organizasyonudur) sonsuz teşekkürler.

Çalışmanın ilk satırından, son kelimesine kadar göze çarpan ana yöntem şudur: Konular incelenirken ilk önce İslâm’ın temel kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerdeki bilgilere ulaşılmaya çalışılmış; daha sonra da tasavvufun klâsik ve temel kaynaklarıyla paralel olarak Hz. Mevlânâ’nın ilgili konulardaki düşünceleri ortaya konulmuştur. Konunun ve malzemenin devâsâ genişliğine ve diğer bütün zorluklarına rağmen yazar, büyük bir titizlik ve ustalıkla söz konusu güçlükleri birer avantaja dönüştürmeyi bilmiştir.

Dil ve anlatım üslûbu, gâyet akıcı, anlaşılır, özlü ve bilimseldir. İmlâ olarak da yazarın, rahmetli Yrd. Doç. Dr. Selçuk ERAYDIN ve Prof. Dr. Mustafa TAHRALI hocalarımızın rahle-i tadrîsinden geçtiği, kitabın hemen her satırından anlaşılmalıdır. Yazar, adı geçen hocalarımızın, eski metinlerin günümüz harfleriyle neşrinde uyguladıkları *transliterasyon* yöntemini (bk.: A. Avni Konuk’un *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Mesnevî Şerhi ve Tedbîrât-ı İlâhiyye* çevirileri) tam bir yetkinlikle uygulamıştır.

Bildiği gibi, özellikle günümüzde Hz. Mevlânâ, belli bazı kesimler tarafından yalnızca *hümanist bir düşünür, şâir, edîb, mûsikîşinas, müderris* vb. yönleriyle öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Hattâ bugün çoğu Batılı aydınının veya sıradan

halkın zihninde Mevlânâ, dinler üstü bir mistik ve hattâ mitolojik bir kişilik olarak yer almaktadır. Oysa Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, her şeyden önce *müslüman* bir *mutasavvıf*tır ve onun büyüklüğü de asıl bu iki temel niteliğinden kaynaklanmaktadır. Onun diğer özellikleri, bu iki temel vasfından sonra gelmektedir. İşte tanıtımını yaptığımız *Mevlânâ ve İslâm* adlı eser, bu değişmez hakikati, her bakımdan, büyük bir başarı ve tam bir ilmî yetkinlik içerisinde ortaya koyan bir kitaptır. Diğer husûsiyetleri bir tarafa, sâdece bu gerçeği ispatlaması bile, kitabın önemini göstermesi bakımından tek başına yeterlidir, ve's-selâm...